

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА СЕПАРАТИСТСЬКІ РУХИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ*

На прикладі балканських країн та острова Кіпр розглянуто можливості впливу Євросоюзу та інших європейських організацій на врегулювання сепаратистських конфліктів на континенті. Проаналізовано можливість автоматичного отримання членства в Євросоюзі регіонами, що вийшли зі складу держав-членів. Спростовано твердження про сприятливий вплив економічної інтеграції на розвиток сепаратизму.

Ключові слова: сепаратизм, сецесія, євроінтеграція, суверенітет, регіон.

Стойко Е.М. Влияние европейской интеграции на сепаратистские движения в странах Европы

На примере балканских стран и острова Кипр рассмотрены возможности влияния Евросоюза и других европейских организаций на урегулирование сепаратистских конфликтов на континенте. Проанализирована возможность автоматического получения членства в Евросоюзе регионами, вышедшими из состава государств-членов. Опровергнуто утверждение о благоприятном влиянии экономической интеграции на развитие сепаратизма.

Ключевые слова: сепаратизм, сецессия, евроинтеграция, суверенитет, регион.

Stoyko Olena. The impact of the European integration on separatist movements in the European countries

The possibilities of the EU and other European organizations to affect the resolutions separatist conflicts on the continent drawing on the examples the Balkan states and Cyprus. The perspectives of the automatic membership in the EU regions, which secede from the member states are analyzed. The observation that economic integration has positive effect on the separatist development is contested.

Key words: separatism, secession, eurointegration, sovereignty, region.

Невдалий референдум щодо проголошення незалежності Шотландії, підготовка до аналогічного плебісциту в Каталонії, періодичний успіх регіональних партій на національних виборах в країнах Європи свідчить, що сепаратизм є досить звичним явищем для континенту. Однак функціонування Європейського Союзу та перспектива членства у ньому накладають певні особливості на цілі та форми сепаратистських рухів у Європі, що є і предметом дослідження даної статті.

Кожна держава-член ЄС на власний розсуд визначає свою позицію щодо визнання державних утворень, що виникли в результаті перемоги сепаратистів і виходу частини території зі складу держави. Так у 1991 та 1992 роках в Європейській спільноті Німеччина активно виступала за

© СТОЙКО Олена Михайлівна – кандидат політичних наук, науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

* Стаття підготовлена в рамках наукового проекту «Політико-правові механізми запобігання сепаратизму в демократичному суспільстві» в межах державної цільової програми «Гуманітарні технології як чинник суспільних перетворень в Україні»

визнання незалежної Словенії, Хорватії та Боснії, які вийшли з Югославської федерації. Право на національне самовизначення було центральним для національного дискурсу в Берліні, якому у 1990 році вдалося об'єднати західну і східну частини країни, і це мало визначальний вплив на його балканську політику, відмінну від позицій низки інших держав-членів ЄС.

Відмінності між членами Євросоюзу найбільш яскраво проявилися у 2008 році після одностороннього проголошення Косово своєї незалежності. Іспанія, Греція, Румунія, Словаччина та Кіпр виступали проти встановлення дипломатичних відносин з Приштіною, однак більшість країн-членів у жовтні 2009 року, виступала «за». Ці п'ять країн побоювалися, що визнання Косово посилить сепаратистські тенденції на їх власній території.

З історичної перспективи у країнах Європи не могло сформуватися єдиної позиції щодо реалізації права народів на самовизначення. Частина з них отримали незалежність в результаті масової мобілізації населення проти режимів, які вони вважали репресивними, а інші – мають досвід боротьби з сепаратистськими рухами на території власної держави. Прикладом країн з таким неоднозначним досвідом є Бельгія та Кіпр, які з одного боку вибороли свою незалежність, а з іншого – змушені протидіяти сепаратистам на власній території, що змушує їх дуже виважено визначати свою позицію щодо держав, що утворилися в результаті сецесії, і зазвичай відмовляти їм у своїй підтримці.

Як правило, сепаратистські рухи розглядають процес європейської інтеграції як сприятливий чинник. Це відображається у їх програмах державного будівництва, яка традиційно передбачає входження до складу міжнародної чи наднаціональної організації. З точки зору європейських сепаратистів після здобуття незалежності включення їх держави до Євросоюзу сприятиме зміцненню основ державності та прискорить їх інтеграцію у глобалізовану світову економіку. Прагнення сепаратистських рухів отримати міжнародне визнання дає європейським державам та організаціям ефективні важелі впливу. У відповідь на посилення сепаратистських тенденцій на континенті європейські організації, такі як Євросоюз, Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), докладають значних зусиль для врегулювання внутрішніх протиріч європейських держав. Іншими словами європейська інтеграція має далекосяжний вплив на всі сторони сепаратистського конфлікту. Залучення цих організацій для врегулювання суперечок між центром та радикально налаштованими регіонами не гарантує їх розв'язання, однак має позитивний вплив на позиції сторін конфлікту, які за їх посередництва швидше знаходять оптимальний варіант подальшого співіснування без зміни державних кордонів.

Беручись за розв'язання такого роду конфліктів, європейські інститути (ЄС, ОБСЄ, Рада Європи) вивчають усі можливі варіанти, починаючи від посилення гарантій прав меншини до утворення федерації. Лише за умови,

що вичерпано усі можливості для мирного врегулювання європейські організації погоджуються вихід частини території і створення нової держави, що має здійснюватися у рамках узгоджених правових процедур. За такого варіанту розвитку подій ЄС та його члени мають визнати легітимність такого розпаду та встановити дипломатичні відносини з новою державою.

Демократизації балканських країн та встановленню мирних відносин між ними значною мірою сприяла перспектива поглиблення інтеграції з Євросоюзом. Під його тиском у вигляді перспективи членства, Сербія та Чорногорія погодилися на утворення федерації, а не на окреме існування. У 2002 році в результаті сильного тиску з боку ЄС між Белградом і Подгорицею була укладена угода про створення Державного Союзу Сербії та Чорногорії. Визнаючи прагнення Чорногорії до незалежності було погоджено, що референдум з цього питання буде проведено не пізніше, ніж через три роки після створення державного союзу. На вимогу більшості громадян, які взяли участь у плебісциті, в 2006 році Чорногорія проголосила свою незалежність, а ЄС був змушений її визнати. Приклад Чорногорії демонструє, що прагнення народу до самовизначення враховується і поважається Євросоюзом, але є прийнятним для нього лише у рамках взаємних угод між сторонами конфлікту.

Однак, перспектива членства в Євросоюзі не завжди сприяє вирішенню територіальних конфліктів, прикладом чого є острів Кіпр, поділений між турецькою та грецькою громадами. У 2004 році ООН розробила план об'єднання острова, який отримав назву «План Аннана» за ім'ям тодішнього Генсека ООН – Коффі Аннана. Його реалізація передбачала об'єднання двох частин острова і створення Об'єднаної Кіпрської Республіки, яка отримувала запрошення для членства в Євросоюзі. Одним з його пунктів було скорочення території турецької частини острова з 37% до 28,5% та поступове повернення майже 85 тисяч грецьких біженців на північ Кіпру. План Аннана було винесено на референдум в обох частинах острова у 2004 році і 65% турків-кіпріотів висловилися на його підтримку. Однак більше 75% греків-кіпріотів його відкинули, оскільки недостатньою мірою були враховані їх побажання щодо турецької військової присутності та процедури переселення біженців. А майже через місяць у травні 2004 року грецька частина острова стала членом Євросоюзу.

Слід зазначити, що євроінтеграція є аргументом як противників, так і прихильників сецесії, як це було у випадку Косово. Аргументи противників сецесії полягали в тому, що євроінтеграція посилить правові та політичні гарантії для автономії Косово в кордонах Сербії, оскільки ЄС має достатньо важелів впливу за дотриманням прав людини і громадянина у державах-членах. Більше того, прагнення до повної незалежності, в тому числі і від Сербії, втрачає сенс, оскільки згодом доведеться віддати частину свого суверенітету на користь наднаціональних органів ЄС. Євроінтеграцію в своїх цілях використовували і сепаратисти, які не бачили

необхідності співіснування в рамках одного державного утворення разом з Сербією, оскільки все одно вони будуть вибудовувати відносини уже будучи членами ЄС. У випадку Косово і Сербії члени ЄС, які визнали незалежність Косово, вважали, що членство в ЄС буде слугувати спільною основою для взаємодії двох суверенних держав, прискорить процес їх об'єднання. Проте відмова Сербії погодитися на рівний статус з колишнім регіоном, та відмова деяких держав-членів визнати Косово, ускладнила цей конфлікт.

Помилково було б вважати, що перспектива членства є дієвим інструментом лише щодо нових членів Євросоюзу, оскільки це питання також постає і перед регіонами, які вирішили вийти зі складу держави-члена. Перш за все слід зазначити, що національне законодавство країн зі сформованими сепаратистськими рухами не передбачає можливості виходу окремих територій. Як зазначають Р. Мнукін та А. Вербеке, конституція Бельгії не дозволяє одностороннього виходу, і Конституційний суд може визнати проголошення незалежності Фландрією як порушення ст. 143 Конституції, що закріплює принцип вірності федерації¹. Односторонній вихід є також неконституційним в Іспанії. Конституційний Суд Іспанії визнав незаконними окремі положення Статуту про автономію Каталонії у 2010 році, оскільки визначення Каталонії як нації не має правових наслідків і тому «Каталонія є національністю» лише в «єдиній та неподільній іспанській нації»².

Певну надію бунтівним регіонам на автоматичне продовження членства в ЄС після здобуття незалежності дає ст. 34 Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів 1978 року. У ній зазначено, що коли частина або частини території держави відокремлюються й утворюють одну або декілька держав, незалежно від того, чи продовжує існувати держава-попередниця, то будь-який договір, що був чинним на момент правонаступництва держав щодо всієї території держави-попередниці, залишається чинним стосовно кожної утвореної в такий спосіб держави-спадкоємниці. Тобто, новостворені держави приймають на себе ту ж саму відповідальність, яку несла держава-попередниця. Тому Уряд Шотландії у Білій книзі про незалежність Шотландії 2013 року зазначав, що рішення щодо членства незалежної Шотландії в ЄС буде прийнято на основі угоди про членство, укладеної між Брюсселем та Лондоном.

Однак Європейський Суд Справедливості ще на початку інтеграційного процесу ЄС зазначав, що на відміну від звичайних міжнародних угод угоди про Євросоюз створюють власний правовий порядок³. Виходячи з тексту чинних угод, автоматичне продовження членства в ЄС неможливе, оскільки існує лише один спосіб набуття членства в ЄС, закріплений у ст. 49 Договору про Європейський Союз. Усі країни-кандидати повинні пройти через однакові процедури та відповідати встановленим критеріям. При цьому слід мати на увазі, що факт перебування новоствореної держави у ЄС як складової держави-члена, не означає, що вона повністю відповідає

усім вимогам. Більше того, навіть якщо угода про вступ буде підготовлена у стислі строки, залишається вимога про отримання згоди на вступ від усіх членів Євросоюзу. Деякі дослідники відзначають, що теоретично формальне визнання членами ЄС та інститутами Євросоюзу новоствореної держави дасть їй змогу залишатися у рамках ЄС, однак здійснити це на практиці неможливо⁴.

Єдиним прецедентом, коли територія ЄС була розширена без дотримання формальної процедури вступу, стало об'єднання Німеччини. Процес об'єднання поставив низку правових проблем як для європейського, так і міжнародного законодавства. Однак фактично відбулося включення території Німецької Демократичної Республіки до складу Федеративної Німецької Республіки і таке «внутрішнє» рішення німецьких земель не мало наслідків для їх статусу в рамках Євросоюзу. Тобто, на відмінну від сецесії виникало не дві держави, а розширювалася територія держави-члена ЄС.

Варто вказати на особливості ставлення Європи до сепаратистських конфліктів залежно від їх географії. Їх перебування у центрі європейських інтеграційних процесів чи на периферії континенту вирішальним чином впливає як ступінь зацікавленості Євросоюзу у їх вирішенні, так і його можливості впливу на учасників. Безпосередня близькість Кіпру, балканських країн до політичних, економічних центрів Євросоюзу зумовила активну участь Брюсселю у врегулюванні їх сепаратистських конфліктів. Що стосується периферійних конфліктів, зокрема в Абхазії, Південній Осетії та Придністров'ї, то ЄС хоч і бере участь у мирному врегулюванні, проте є гравцями другого-третього плану.

Євроінтеграція у загальних рисах близька до іншого феномена сучасності – поглиблення економічної інтеграції між країнами. На думку низки дослідників, розквіт міжнародної торгівлі, економічний ріст по завершенню Другої світової війни відіграють важливу роль у створенні сприятливого середовища для появи у світі нових сепаратистських рухів. Так повстання сапатистів у Мексиці⁵, активізацію сепаратистів у Квебеці⁶ пов'язують з підписанням Північноамериканської угоди про вільну торгівлю.

Прихильники цього підходу вважають, що економічна інтеграція сприяє сепаратистським рухам, оскільки дає змогу регіонам існувати і поза рамками держави та отримати доступ до вільної торгівлі зі світом⁷. Цей вплив є особливо очевидним у випадку великих і економічно успішних регіонів, які отримують вигоди від активної зовнішньої торгівлі та залучення іноземних інвестицій, що закладає надійну основу для економічної самостійності майбутньої суверенної держави. У Євросоюзі ситуація ускладнюється ще й тим, що він ослаблює політичну та економічну владу держави-нації, підриває її суверенітет, що створює сприятливі умови для діяльності сепаратистських рухів⁸.

Проте кількісні дослідження свідчать про певний спад активності сепаратистських рухів протягом останнього десятиліття та успішну боротьбу

держав, в тому числі і за допомогою силових методів, з ними. Ці та інші чинники дали підстави ученим стверджувати, про відсутність прямого зв'язку між економічною інтеграцією та внутрішньою нестабільністю держав. Як стверджує А. Зінн, економічна інтеграція та сепаратизм не мають причинно-наслідкового зв'язку, а є незалежними процесами⁹. Крім того низка емпіричних досліджень свідчить, що ставлення сепаратистськи налаштованих політичних партій до економічної інтеграції є досить складним¹⁰ і вона не завжди вважається позитивним процесом¹¹.

Більш справедливим буде твердження, що економічна інтеграція дуже опосередковано сприяє сепаратизму, оскільки держави залишаються важливими політичними і економічними акторами в епоху глобалізації. Більше того, оскільки сепаратистські рухи за своєю природою відстоюють ідею сильної держави, яку вони прагнуть збудувати після успішної сецесії, то вони негативно ставляться до будь-яких спроб обмежити її суверенітет. Для збереження незалежності деякі сепаратистські рухи відмовлялися від членства у міжнародних організаціях. Так ірландська Шинн Фейн критикувала членство країни у НАТО, оскільки це накладало обмеження щодо здійснення власної закордонної політики, пріоритетами якої є вирішення конфліктів мирними засобами та утвердження глобальної справедливості. До 1999 року ця ж партія виступала проти членства в ЄС. Італійська партія Ліга Півночі, загалом підтримуючи членство країни в ЄС, тим не менше виступала за вихід з валютного союзу, оскільки перебування у зоні євро призводить до високого рівня інфляції та знижує конкурентоздатність промислових підприємств, розташованих переважно на півночі країни.

Отже, європейська інтеграція, зокрема перспектива членства у Євросоюзі, має позитивний вплив на врегулювання сепаратистських конфліктів у європейських державах, яскравим підтвердженням чого є балканські країни. При цьому, чим ближче конфліктна країна перебуває до кордонів ЄС, тим ефективнішим є цей інструмент. Що стосується економічної інтеграції, то вона має дуже опосередкований вплив на створення сприятливого середовища для зародження і розвитку сепаратистських ідей. Більше того, неоднозначне ставлення держав до сецеонізму аж до невизнання новостворених державних утворень може призвести до їх міжнародної ізоляції в політичній та економічній сферах.

1. *Mnookin R.* Persistent nonviolent conflict with no reconciliation: The Flemish and Walloons in Belgium / R. Mnookin, A. Verbeke // *Law and Contemporary Problems*. – 2009. – Vol. 72. – P. 151-186. 2. *Sentencia 31/2010*, 28 June 2010. 3. *Case 26/62, Van Gend & Loos [1963] ECR 1*, 12. 4. *Ortega A.* Secession et permanence au sein de l'Union europeenne / A. Ortega, J. de Areilza // *Politique etrangere*. – 2001. – № 66. – P. 396-400. 5. *Rich P.* NAFTA and Chiapas / P. Rich // *Annals of the American Academy of Political Science*. – 1997. – № 550. – P. 72-84. 6. *Conklin D.* The political economy of regionalism / Conklin D. – L.: Frank Cass, 1996. 7. *Sorens J.* The cross-sectional determinants of secessionism in advanced democracies / J. Sorens // *Comparative Political Studies*. – 2005. – Vol. 38. – №3. – P. 304-326. 8. *Hoppe M.* Sub-state nationalism and European integration: Constructing identity in the multi-level political space of Europe / M. Hoppe // *Journal of contemporary European Research*. – 2005. – Vol 1. – №2. – P. 13-28; *Winter L.* European integration and ethno-region-

alist parties / L. Winter, M. Gomez-Reino // Party Politics. – 2002. – Vol. 8. – №4. – P. 483-503. **9.** Zinn A. Economic integration and political separatism: Parallel trends or causally linked processes? / A. Zinn / In Cameron D. Globalization and determination: Is the nation-state under siege? – N.Y. : Routledge, 2006. – P. 233-246. **10.** McGarry J. European integration and the nationalities question / J. McGarry, M. Keating. – N.Y.: Routledge, 2006. **11.** Murray G. Sinn Fein and the SDLP: From Alienation to Participation / G. Murray, J. Tonge. – N.Y. : Palgrave, 2005.

УДК 364.45

О. О. ДАВИДЮК

ОЦІНКА СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗШАРУВАННЯ

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти дослідження соціального розширення як складової оцінки стану соціальної безпеки держави. Висвітлено роль держави у регулюванні ступеню соціального розширення для становлення соціальної безпеки, зокрема, окреслено вектори конфлікту держави і ринку, які детермінують процеси щодо соціального розширення і, відповідно, впливають на характер загроз в сфері соціальної безпеки. Визначено проблеми практичного аналізу соціального розширення для оцінки ступеню забезпечення соціальної безпеки, показано недоліки статистичних процедур, наголошено на необхідності комплексного застосування об'єктивних та суб'єктивних показників. Окреслено напрями діяльності держави для зниження рівня соціального розширення.

Ключові слова: соціальна безпека, соціальне розширення, соціальна політика, показники соціальної безпеки.

Давидюк Е. А. Оценка состояния социальной безопасности в условиях углубления социального расслоения

Рассмотрены теоретические и практические аспекты исследования социального расслоения как составляющей оценки социальной безопасности государства. Охарактеризована роль государства в регулировании степени социального расслоения для становления социальной безопасности, в частности, определены векторы конфликта государства и рынка, детерминирующие процессы социального расслоения, которые влияют на характер угроз в сфере социальной безопасности. Описаны проблемы практического анализа социального расслоения для оценки степени обеспечения социальной безопасности, показано недостатки статистических процедур, отмечена необходимость комплексного применения объективных и субъективных показателей. Определены направления деятельности государства для снижения уровня социального расслоения.

Ключевые слова: социальная безопасность, социальное расслоение, социальная политика, показатели социальной безопасности.

Davydyuk Olena. Assessment of social security in terms of deepening social stratification

This paper deals with the theoretical and practical aspects of the study of social stratification as a part of the assessment of social security. The role of the state in regulating the

---

© ДАВИДЮК Олена Олександрівна – кандидат соціологічних наук, зав. відділу проблем соціальної безпеки Центру перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України та Національної академії наук України